

DİNLER TARİHİ ARAŞTIRMALARI – VII

**TÜRKİYE'DE
DİNLER TARİHİ
(Dünü, Bugünü ve Geleceği)**

TÜRKİYE DİNLER TARİHİ DERNEĞİ YAYINLARI

TÜRKİYE'DE DİNLER TARİHİ VE DİN SOSYOLOJİSİ'NİN İŞBİRLİĞİ

Prof. Dr. Niyazi AKYÜZ

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Alman Dinbilimcisi J. Wach, ünlü Din Sosyolojisi isimli eserinde, "Din Fenomenolojisi, Dinler Tarihi, Din Psikolojisi ve Din Sosyolojisi'nin yardımına başvuran genel Dinbilimi'nin, deskriptif olduğunu ve onun gayesinin, her dinin tabiatını anlamak olduğunu" belirtiyor¹. Ayrıca, O, Dinler tarihçisinin yardımı olmadan sosyolog hiçbir şey yapamayacağını, Din Sosyolojisi ve Dinler Tarihi'nin birbirinin yerini tutamayacağını, çünkü birisinin, dinin dikey gelişimi üzerinde dururken, diğerinin, dinin yatay gelişim çizgileriyle uğraşmakta olduğundan söz etmektedir. O'na göre bu minvalde sosyolog, dinler tarihçisinin, çeşitli sosyolojik kategorilerden istifade etmesi ve belgelerini düzenlemesi için verimli kılmaya çalışır² ve dinler tarihçilerinin belgelerinden yararlanmazsa, din sosyologlarının, dini gruplaşma şekillerini incelemek ve tasvir etmekte başarısız kalacaklardır³. Yine Wach, dinler tarihçisinin, dinin, günümüzdeki mistik sembolizmini anlamaya çalıştığını da bildirmektedir⁴.

Niyetim, elbette değerli izleyicilere, bildiklerini yeniden öğretmek, amiyane tabirle tereciye tere satmak değildir. Ancak niyetim, Dinbilimi'nin bu iki önemli disiplininin, konu ve metodoloji bakımından ne kadar birbirinden istifade etmesi gerektiğini vurgulamaktır.

Yine üstad Wach'la devam etmek gerekirse, dinler tarihi, tarihsel olarak verili dinlerle başlamalıdır. Bu yüzden de onun metodunun, ampirik bir biçimde takdim edilmesi gerekir. Her kim, dinler tarihinin metodunu tarihsel olarak tanımlarsa, buradaki tarihsellik, onun normatif görevleri olmadığına

---

1 J. Wach, Din Sosyolojisi, Çev. : Ü. Günay, Erciyes Ü. İlahiyat F. Y. , Kayseri 1990, s. 1.

2 Wach, Din Sosyolojisi, s. 2.

3 Wach, Din Sosyolojisi, s. 7.

4 Wach, Din Sosyolojisi, s. 5.

işaret eder. Ancak bu anlamda tarihsel olan, sistematik olanla tezat teşkil etmez. Dinler Tarihi araştırmalarında tasvir, önemli bir araştırma metodudur. Ancak dinler tarihi, yalnızca tasvir edici olarak kalmak zorunda değildir. Dinbilim araştırmacıları, her zaman tasvirin ötesine geçerek fenomenlerin yorumuna yönelmelidir⁵.

Bu arada ülkemizde dinler tarihine önemli katkılar yapan, rahmetli Günay Tümer, yaşayan üstadımız sayın Abdurrahman Küçük hocamız ve sayın Mehmet Alparslan Küçük'ün, birlikte yeni baskısı yapılan Dinler Tarihi kitabında "dinler tarihçisi, dinleri nitelendirici, karşılaştırma ve fenomenolojik açıdan değerlendirdiği gibi, tarihi açıdan da değerlendirir⁶, Din Sosyolojisi, dinin, teorik, pratik ve sosyolojik anlatımlarını incelerken, Din Psikolojisi ve Karşılaştırmalı Dinler Tarihi ile konusunu paylaşır⁷, demektedir. Yine üstadlarımızdan sayın Ünver Günay hocamız, dinler tarihinin, dinbilimlerinin tarihi kısmını teşkil ettiğini, ikinci kısımda ise Din Sosyolojisi, Psikolojisi ve Fenomenolojisinin bulunduğunu belirtmektedir⁸. Bütün bunlar da iki bilimin birbirinden istifade etmesinin ne kadar zaruri olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda, öyle anlaşılıyor ki, Dinler tarihçileri, din sosyolojisinden bir hayli yararlanmaktadır. Şöyle ki, Türkiye'de dinler tarihi alanında çalışan ve çalışmakta olan akademisyenlerin gerek kendi bilimsel çalışmaları, gerek danışmanlık yaptıkları yüksek lisans ve doktora tezlerinin konuları ve metodolojileri incelendiğinde, dinbiliminin bu iki bilimsel disiplininin, birbiriyle ne kadar çok yardımlaştığı ortaya çıkmaktadır. Ben burada yazar ismi vermeden, akademisyenlerin çalışma konularından bazılarına temas edeceğim: dini-manevi halk inançları; Türk töresi; Kur'an'da din ve din anlayışı; halk inançları ve dini hayat; din ve gelenek; inanç, ibadet, dini yaşam; ...'da din kavramı ve din anlayışı; ...'in dini ve sosyal durumu; ...'in dini tarihi ve halk inanışları; ...larda din anlayışı; ...de gelenek ve görenekler; geleneksel Türk dininde din anlayışı; İslam'da inanç ve hoşgörü; Noel ve yılbaşının dini ve kültürel boyutu; ...'nın sosyo-kültürel yapısı ve ...'da yaşayan Türkler; Türk toplumunda dini hoşgörünün temelleri; yeni dini hareketler; Hacı Bektaş

---

5 J. Wach, Dinler Tarihi, Çev. ;F. Aydın, Ataç Y. , İstanbul 2004, s. 164-165.

6 A. Küçük, G. Tümer, M. A. Küçük, Dinler Tarihi, Berikan Y. , Ankara 2009, s. 30.

7 Küçük, Tümer, M. A. Küçük, Dinler Tarihi, s. 31.

8 Ü. Günay, Din Sosyolojisi, İnsan Y. , İstanbul 2001, s. 49.

Veli'nin din anlayışı; Satanizm, misyonerlik, (misyonerliğin, üzeri örtülmüş ve sevimli bir kıyafetle takdim edilmiş şekli olarak) dinler arası diyalog, din değiştirme vbg.

1998 yılında yapılan sempozyumun konusu bile Dinler tarihi açısından din ve din anlayışıdır.

Gelelim, dinler tarihinde yapılmış yüksek lisans ve doktora tezlerine. Bu tezlerin de bazılarına, yazar ismi belirtmeden konu ve metodolojileri açısından temas etmemiz gerekecek. Bunlardan birincisi, bir ilçemizin sosyo-kültürel ve dini yapısını ele alan bir çalışmadır. Bu tezde, hayatın çeşitli safhalarıyla (doğum, ölüm ve evlilik) ilgili örf-adet ve inançlar, tabiat olaylarıyla, nazarla, ağaç, su, toprak ve dağla ilgili inançlar, uğur ve uğursuzluk, büyü ve fal, ocak inancı, yatır ve ziyaret yerleriyle ilgili bilgiler verilmiştir. İlçe merkezi ve köylerin araştırma kapsamına alındığı bu tezde, bölgede yaşayan insanlarla görüşmeler yapılmış, gözlemlere başvurulmuştur. Bu araştırmanın amacı, yöre halkının örf, adet, inanç ve yaşam değerlerinin tespit edilmesi olmuş, görsel kayıt bile tutulmuştur.

Diğer bir tez, Barak Türkmenlerinin, inanç, adet ve geleneklerinin ele alındığı bir çalışmaya dayanmaktadır. Bu çalışmada da, bazı Barak Türkmen köylerine gidilmiş, anketler yapılmış, çeşitli gözlemlere başvurulmuştur. Yine diğer tezde olduğu gibi, doğum, ölüm, evlilik, tabiatla, nazarla, muskayla ilgili inanış ve uygulamalar, yatır ve ziyaret yerleriyle ilgili bilgi verilmiştir.

Diğer bir tez, Kırşehir abdallarının dini inançları üzerine yapılmıştır. Araştırmanın metodolojisinde, alan araştırmasına dayandığı ifade edilmektedir. Abdal topluluğunun, düğün, sünnet, ölüm, ziyaret ve cem törenleri gözlemlenmiş, hem anket, hem de mülakat yoluyla bilgi toplanmıştır.

Diğer bir tez, İngiliz kilisesini teorik ve pratik açıdan Kalvinci reform geleneği doğrultusunda yeniden yapılandırmaya çalışan İngiliz Püritanizminin doğuşu ve gelişimini ele alıp incelemektedir.

Diğer bir tez çalışması, teorik düzlemde Hıristiyan düşüncesinden farklı inanç yapısı ve pratik düzlemde Amerikan toplum normlarına aykırı uygulamaları sebebiyle tarih boyunca dışlanmış olan Mormonları, Amerikan toplum yapısı içinde tahlil etmeyi amaçlamaktadır. Burada Mormonluk, sosyal bir hareket olarak ele alınmış, Mormonizm ve modernite ilişkisi, kimlik, sosyal adalet ve ahlak nokta-i nazarından incelenmiştir. Ayrıca bu çalışmanın

metodolojisi içinde, katılımcı gözlem, üyelerle yapılan anketler ve yüzyüze yapılan görüşmelerle toplanan bilgiler, önemli bir yer tutmaktadır.

Diğer bir tez, yaşayan dinlerin peygamber veya kurucularının ortak özelliklerini ele almaktadır. Bu çalışmanın metodolojisi içinde de çalışmanın, tarihi ve karşılaştırmalı metotların deskriptif bir tarzda kullanıldığı belirtilmektedir. Bilindiği gibi, Din Sosyolojisi'nde peygamber veya din kurucuları önemli bir yer tutmakta ve dini otorite tipleri olarak ele alınmaktadır.

Bazı kitaplardan da bahsetmek gerekirse, birincisi, sekülerliğin teolojik kurgusu olarak Protestanlığı incelemektedir. Yazar, bu kitabın, bir anlamda, modern batı aydınlanmasının zihinsel izahını yapmaya çalıştığını belirtmektedir. Yine bilindiği gibi, Protestanlığın, kapitalizm üzerindeki etkilerini, Max Weber ortaya koymuştur.

Bir başka kitap da, Türkiye Çingeneleriyle ilgili yapılmış bir çalışmaya dayanmaktadır. Bu çalışma, Dinler Tarihi ile Din Sosyolojisi'nin işbirliğine bir örnektir. Çalışmanın amacı olarak yazar, Çingenelerin kimliklerini, sosyo-kültürel özelliklerini, inanışlarını, mitolojilerini, bayram ve kutlama törenlerini ortaya koymak şeklinde belirtmektedir. Metodolojik olarak, katılımlı gözlem ve mülakat teknikleri kullanılmıştır.

Şimdi de Din Sosyolojisi alanından bir kitap ismi vermek istiyorum: Hıristiyan Olan Türkler ve Türk Misyonerler. Bu çalışma da, Dinler Tarihi ile Din Sosyolojisi'nin işbirliğinin güzel bir örneğini vermektedir. Şöyle ki, hem Dinler Tarihi'nin, hem de Din Sosyolojisi'nin verilerini kullanmakta, ayrıca metodolojik olarak da, mülakat, katılarak gözlem gibi bilgi toplama tekniklerini kullanmaktadır.